

¿Com explicar què és l'art a un departament educatiu mort?

Published by [Interacció](#) [1] on 15/02/2018 - 13:57 | Last modification: 05/02/2026 - 15:19

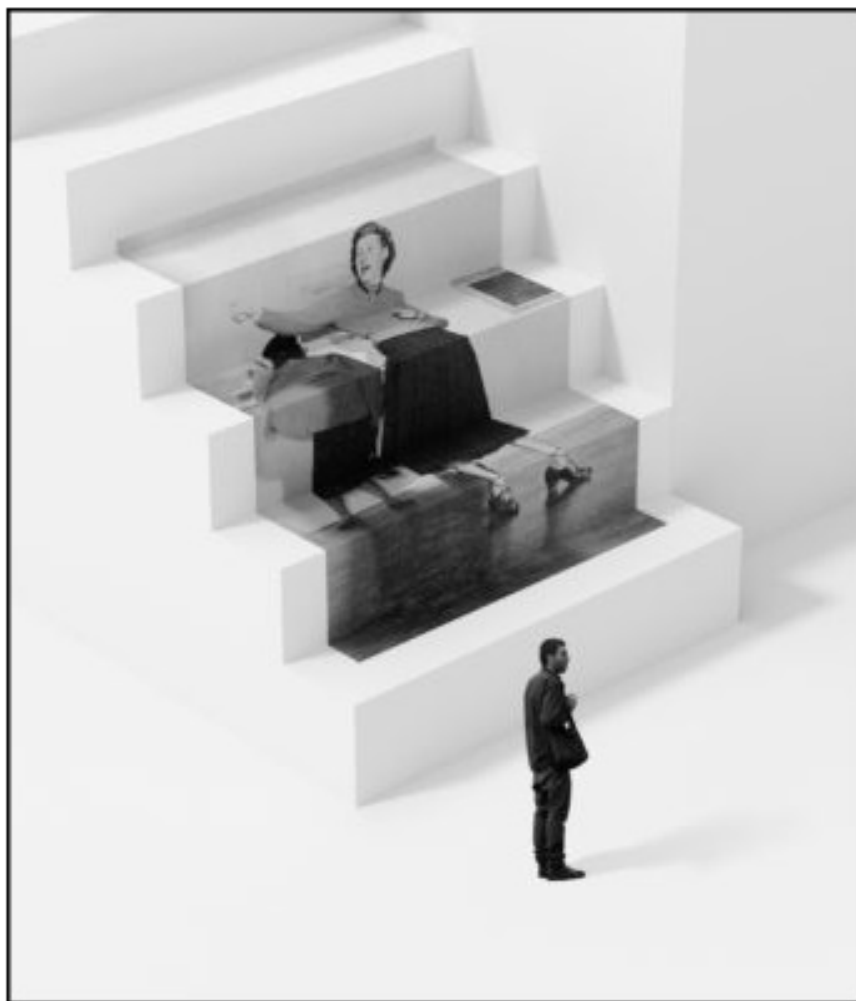

[Jordi Ferreiro](#) [2] | [Quader de les Idees, les arts i les lletres](#) [3]

1. Jo venia a una visita guiada però crec que m'he equivocat.

Permetin-me que em presenti: el meu nom és Jordi Ferreiro i seré el seu guia en el dia d'avui. Porto quasi set anys treballant a centres i museus d'art contemporani com a educador i com a artista. Trobar-se un artista col·laborant amb un departament educatiu era poc habitual fa uns anys, però espero que durant la visita d'avui entenguin que això no ens hauria de semblar pas tan estrany.

Abans de començar, vull agrair que avui se'm permeti parlar com a educador des de la meva pràctica artística amb total llibertat, cosa que no és gens habitual, ja que els educadors o mediadors (veuran que el terme va i ve indistintament durant tota la visita) no se'ns permet parlar o conceptualitzar sobre la nostra pràctica en primera persona. Per parlar d'això sempre hi ha els nostres superiors però mai nosaltres, els que coneixem millor que ningú les pràctiques educatives en museus perquè les hem construït nosaltres amb el nostre treball dia a dia. En aquesta visita començarem per parlar de la figura de l'educador, què és i quan apareix i de com n'és de pertinent i necessari reivindicar aquest agent oblidat, precaritzat i mal entès. Així que, si m'acompanyen, comencem.

Una de les primeres
educadores de museus del
MOMA de Nova York (1947).
Foto de Nancy Bulkeley. Il·
lustracions de Daniel Levy.

2. ¿Per què quan li dic a la meva mare que sóc educador en museus es pensa que sóc cuidador de nens?

I no només ho pensa la meva mare. En parlar de projectes educatius o de mediació apareix a la ment del meu interlocutor la imatge de nens pintant al terra del museu. I és més trist pensar que això encara succeeix a molts museus. ¿En quin moment hem perdut de vista la veritable funció de l'educador? Fem una mica de memòria...

La figura de l'educador de museus apareix en el nostre context als anys 70 amb el sobrenom de «guia d'exposicions», quan els grups de turistes i escoles de primària començaven a desbordar les sales del museu. Han passat ja més de quaranta anys d'aquest moment i els educadors de museus hem rebut diferents noms, tots igual de terribles, com *informadors*, *auxiliars de sala* o l'inaguantable *monitors*. I ara ens trobem amb l'etiqueta d'*educador* o *mediador* però encara no sabem acomodar-nos a aquest terme, i no sabem exactament com funciona. Jo els puc explicar des de la meva experiència el que significa ser educador en museus, les similituds de la nostra tasca amb la dels artistes i com n'és d'interessant aquesta feina, d'aprenentatge constant, gratificant però també de risc... Jo vaig arribar a ser educador en museus de casualitat, com la majoria. Ja feia uns anys que desenvolupava la meva pràctica com a artista (en solitari i col·lectiu) i no tenia un especial interès en el món de la mediació de l'art, bàsicament ni sabia de la seva existència.

En començar a treballar com a educador a l'antic CASM de Barcelona (Centre d'Art Santa Mònica) em preparava per fer una visita guiada igual que em preparava per una performance artística i més endavant, quan havia de fer una performance com a artista, l'estructurava en el meu cervell com si es tractés d'un itinerari per a una exposició. En poc temps vaig tenir un moment màgic en adonar-me que no hi havia separació entre les dues pràctiques i que una visita guiada pot considerar-se una acció artística i que moltes pràctiques artístiques poden fer-se servir com a activitats pedagògiques. Parlem d'això amb una mica més de profunditat a la següent sala...

"Landscape as an Attitude" (1979) de Luís Camnitzer.

3. L'educador de museus com a artista.

Per començar, considero el meu treball com a educador al mateix nivell que el meu treball com a artista, una pràctica política i reivindicativa que intenta fer visible l'invisible. Si algú em pregunta per què el meu treball com a educador és polític, li contestaré que ho és sens dubte perquè la institució artística és en la majoria de casos una institució pública i, com que això sembla que ho hem oblidat, el meu treball com a educador ha de convertir el museu en un nexa amb la ciutadania, la cultura, l'àmbit local i també l'internacional. Per això, vaig deixar de considerar la meua feina com un «servei a sales» per començar a considerar-lo una tasca d'importància i responsabilitat.

Com a educador, sóc un museu dintre del museu, un museu efímer i d'escala humana que col·lecciona l'aquí i l'ara, és a dir, totes les experiències, idees, anotacions, curiositats i continguts dels habitants de l'exposició (artistes, comissaris, crítics, usuaris, restauradors, personal de neteja, personal de seguretat). Aquest patrimoni que col·leccionem és temporal, ja que les seves referències caducaran a curt termini i per això la nostra funció és molt valuosa. Només ho podem col·leccionar nosaltres, perquè som els que estem a sales dia rere dia i en contacte directe amb els seus habitants... Així doncs, el nostre discurs és un elaborat *collage* de discursos que vénen de dintre i de fora de la institució, i ens converteix en un agent actiu en el temps dintre del gran cub blanc on el temps sembla que no passa. Com a educador i com a artista vull tenir la meua pròpia veu, una veu que qüestiona frenèticament en veu alta tot el que veu i que crida com un veritable psicòpata¹ [4], perquè jo crido per intentar alliberar-me de la veu institucional, sobretot aquella que vol que repeteixi un guió un cop rere l'altre com un contestador automàtic.

Una altra cosa que hem oblidat és que els educadors tenim poder, i això és una cosa que el museu no té pressa a

fer-nos recordar. A les seves sales ens convertim en el distribuïdor del seu discurs oficial i això ens legitima. Fem servir aquesta qualitat única per revelar les estructures de poder que circumscriuen la institució, perquè l'educació artística és una pràctica qüestionadora, i per tant els educadors som agents d'interrogació amb possibilitat de qüestionar l'exposició, el museu, nosaltres mateixos i fins i tot el públic. I això és un punt en comú que uneix els educadors i els artistes, grans qüestionadors dels marcs invisibles que envolten la societat. Fins i tot el fet d'investigar, construir i expressar el nostre discurs obertament a sales ja entra dintre de l'àmbit de les pràctiques performatives, així que no tinguem tanta vergonya per començar a considerar la nostra pràctica com una pràctica artística.

A través de la meua veu, de la meua feina de mediació, els departaments d'exposició, de programes públics i d'educació poden per fi trobar-se, ja que la meua pràctica és un aglutinant d'aquests tres àmbits. Els educadors podem ensenyar al museu i als seus departaments que una altra manera de treballar és possible², i això ho podem demostrar cada dia amb el nostre compromís a peu de sales, empenyent cap a enfora els límits de la institució.

Andrea Fraser a la seva performance "Museum Highlights: A Gallery Talk" (1989) on interpreta el paper d'una educadora de museus voluntària del Philadelphia Museum of Art.

4. La mediació no és un artifici.

Molts són els museus que s'omplen la boca parlant dels seus projectes educatius, però és molt fàcil detectar quants d'aquests projectes són realment educatius o es tracten només de purs artificis. Quan ens trobem un projecte d'educació real no només es transforma la comunitat o col·lectiu al qual va dirigit, sinó que també es transforma el mateix museu, ja que la mediació és una pràctica bidireccional.

La institució cultural ha d'ésser un espai d'intercanvi de reflexions i experiències, un espai d'educació real. Perquè aquest canvi succeeixi ha de passar pel treball de les dues figures més importants a la institució. D'una

banda, el suport del sistema cultural (l'artista) i, de l'altra, el suport del sistema pedagògic (l'educador).

Últimament està molt de moda que les institucions culturals col·laborin amb artistes en els seus programes educatius amb col·lectius i comunitats. Em sembla important assenyalar que mediar no és una tasca tan senzilla, ja que la figura de l'artista i la de l'educador no són tan fàcilment intercanviables com les institucions es pensen. Molts d'aquests projectes de suposada mediació utilitzen els artistes i els llancen amb paracaigudes a treballar en temps rècord amb els diferents contextos en unes condicions que no són les més idònies, i sempre compten que la creativitat d'aquests artistes salvarà la situació de la millor manera i, si pot ser, amb una conclusió en format expositiu.

Una condició bàsica perquè una pràctica de mediació sigui realment transformadora és, essencialment, disposar de temps, i això és una cosa que els educadors i els artistes hem d'exigir a les institucions on treballem. Els projectes en col·laboració amb comunitats necessiten processos de cocció lents, entre un i tres anys, i oblidem-nos de fer una exposició com a conclusió final. Visibilitzem i compartim els processos perquè el que ha sigut interessant en un context es pugui adaptar en un altre context; considerem el nostre treball una investigació artística i a la vegada educativa.

Jo mateix com a artista i com a educador m'he vist en aquesta situació diverses vegades i és en aquest punt concret on em sembla pertinent assenyalar que els artistes podem aprendre molt de la manera de treballar dels educadors. A través de processos i projectes de mediació, els artistes podem veure'ns a nosaltres mateixos en una altra perspectiva, obrint el codi font del nostre treball i compartint-lo amb col·lectius i comunitats per transformar el context que ens envolta i entendre'ns com a part d'alguna cosa més gran. Molts són els artistes que s'han sentit atrets per pràctiques pedagògiques o de mediació. Tot i així, sempre ha planat aquesta idea equivocada que els artistes que es dediquen a l'educació (professors, educadors, etc.) són artistes que no aconsegueixen vendre a galeries i han fracassat en la seva carrera... Una manera d'entendre la pràctica artística bastant tancada que Joseph Beuys podria rebatre amb allò de «*To be a teacher is my greatest work of art*»³ [5] i a la qual jo afegiria (salvant les distàncies) que tota (bona) obra d'art és en si mateixa pedagògica, perquè inspira i desperta noves sensibilitats en el seu públic. I així podríem anar afegint moltes més veus d'artistes que han tingut un peu en l'àmbit educatiu, com Mike Kelley, Luí Camnitzer, Allan Kaprow, Thomas Hirschhorn, entre altres.

Ara bé, els processos artístics generen unes dinàmiques que no coincideixen amb les dinàmiques educatives. Aquestes friccions, aquestes distàncies, obren un espai de creació cultural. Alguns artistes han assumit aquestes tensions com una part del seu propi treball. En altres casos, és la figura de l'educador en museus qui ha d'elaborar aquestes tensions, fent de la mediació un veritable treball de producció cultural.

Crec essencial recol·locar la pràctica educativa no com una sortida d'emergència, sinó com una pràctica paral·lela i de retroalimentació amb la pràctica artística, encara que hi ha qui opina que l'educació desdibuixa el rol de l'artista. Al meu entendre, aquesta intenció comunicativa i de trobada amb l'audiència és una cosa que ja estava implícita en el treball dels artistes des del principi. Potser el problema es troba en el fet de no saber (o no voler) entendre o pensar la figura de l'artista més enllà de les parets comercials de la galeria i les sales del museu.

Joseph Beuys, artista i professor de l'Escola de Belles Arts de Düsseldorf, tenia un fort compromís amb la idea l'educació com un dret fonamental de l'ésser humà. Entre els seus projectes va ser fundador de la "Free International University".

5. El museu com a generador de coneixement.

Continuem amb una proposta per a totes aquelles institucions culturals que creuen que el departament educatiu és el departament que programa activitats infantils. Perquè un departament d'educació «funcioni» realment com a educatiu, hauria de deixar de banda el seu nom de «departament pedagògic/educatiu» i passar a dir-se «departament d'investigació educativa» i, amb això, començar a considerar els seus programes com a projectes d'investigació, afegint en el pressupost dels projectes els honoraris per a investigadors o altres agents que puguin acompanyar l'artista/mediador i que no el deixin sol davant dels conflictes del treball amb les comunitats, resoldre els seus dubtes i aterrar les seves idees en el context. A canvi el museu rep una experiència metodològica que es pot compartir amb altres institucions i contextos, i que és en definitiva la principal funció d'un departament encarregat de processos educatius: investigar si és possible generar una nova i millorada situació d'aprenentatge i ensenyança a través de l'ús de l'art contemporani, encara que aquest tema és tan extens que necessitaria dedicar-li un segon article.

Com a conclusió final, m'agradaria ressaltar la missió comuna que compartim artistes i educadors amb tota la resta de treballadors d'institucions culturals. Aquesta missió és la de produir coneixement, però no estic parlant d'un coneixement formal sinó d'un coneixement que torni a plantejar l'art com un sistema de pensament divergent, que ens ajudi a reflexionar des d'una altra perspectiva i punts de vista diferents, i sobretot a través d'un pensament que ens permeti trobar noves maneres d'estar junts.

I amb això arribem al final del nostre recorregut. Els agraeixo la seva atenció i que hagin arribat fins aquí. És molt probable que tinguin alguna pregunta o comentari, estaré encantat de conversar amb vostès un cop acabada la visita⁴ [6]. Gràcies.

Article de [Jordi Ferreiro](#) [7] publicat a [Quadern de les Idees, les arts i les lletres](#) [8], núm. 206 (2017).

[Fes clic aquí per veure l'article original](#) [9]

Notes:

1.
Poques vegades he tingut queixes per cridar als museus. Guardo amb especial estima una queixa que em van escriure l'any passat per «cridar a les sales com un veritable psicòpata» que podeu consultar [al meu web](#) [10]
2.
O com bé explica Carmen Mörsch: «La educación en museos y mediación educativa es, en gran medida, mediación hacia dentro de la institución». MÖRSCH, C.: *Contradecirse una misma. Museos y mediación educativa crítica* (pàg. 11). Fundación Museos de La Ciudad: Quito, 2014.
3.
«*(Teaching) is my most important function.*» «*To be a teacher is my greatest work of art.*»
4.
Poden escriure'm a ferreiro@gmail.com [11].

Tags: arts i creació

Tags: educació i cultura

Tags: gestió cultural

Tags: treball cultural i professionals

- [12]

Source URL: <https://interaccio.diba.cat/en/CIDOC/blogs/2018/departament-educatiu>

Links:

[1] <https://interaccio.diba.cat/en/members/interaccio>

[2] <http://interaccio.diba.cat/members/ferreirojo>

[3] <http://quadern.fundacioars.org/>

[4] <http://quadern.fundacioars.org/com-explicar-que-es-lart-a-un-departament-educatiu-mort/#fn1-4029>

[5] <http://quadern.fundacioars.org/com-explicar-que-es-lart-a-un-departament-educatiu-mort/#fn3-4029>

[6] <http://quadern.fundacioars.org/com-explicar-que-es-lart-a-un-departament-educatiu-mort/#fn4-4029>

[7] http://www.eldiario.es/autores/felipe_g-_gil/

[8] <http://www.eldiario.es/>

[9] <http://quadern.fundacioars.org/com-explicar-que-es-lart-a-un-departament-educatiu-mort/>

[10] <http://jordiferreiro.info/queja.jpg>

[11] <mailto:ferreiro@gmail.com>

[12] <https://interaccio.diba.cat/node/7455>